

▲ ตัวอย่างธนบัตรราคา 10,000 เยนที่ใช้ Shibusawa Eiichi เป็นสัญลักษณ์ จะเริ่มใช้จากปี 2024

เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับ

ชิบุซาว่า เออิจิ

บุคคลสำคัญที่ได้รับเลือกเป็นสัญลักษณ์
ธนบัตร 10,000 เยน รุ่นใหม่ของญี่ปุ่น

| กนิษฐา มาตลโธะ |

▲ Shibusawa Eiichi ในวัยชรา (ภาพจากหอสมุดรัฐสภาญี่ปุ่น)

เพิ่ง จบไปมาด ๆ สำหรับละครโทรทัศน์ซีรีส์ “ไทงะ โดะ ราม่า” ตลอดปี 2021 ของ NHK ที่ถ่ายทอดชีวิตของชิบุซาว่า เออิจิ ผู้ได้รับขนานนามว่าเป็น “บิดาแห่งเศรษฐกิจทุนนิยม” ของญี่ปุ่น และยังได้รับเลือกให้เป็นสัญลักษณ์ของธนบัตรมูลค่าสูงสุทธราคา 10,000 เยน ที่จะเปลี่ยนใหม่หมดจากปี 2024 เป็นต้นไป

แท้จริงแล้ว ผลงานของชิบุซาว่า เออิจิ นั้น ยิ่งใหญ่น้อยกว่าฟูกุซาว่า ยูกิจิ นักการศึกษา หรืออิตโต ฮิโระบุมิ นายกรัฐมนตรีคนแรกของญี่ปุ่น รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ นักวรรณกรรมคนอื่น ๆ ที่เคยเป็นสัญลักษณ์ธนบัตรราคาต่าง ๆ มาก่อนเลย ว่ากันว่าสาเหตุที่เขาได้รับเลือกเป็นสัญลักษณ์ธนบัตรช้านั้น เนื่องจากใบหน้าที่เรียบง่าย ไม่มีหนวดเคราออกเลี่ยนแบบง่าย และเรื่องราวชีวิตของเขา จากปลายสมัยเอโดะ เมจิ ไทโช มาจนถึงต้นโชวะ ยาวนานกว่า 91 ปี มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายเกินกว่าจะถ่ายทอดให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาพลักษณ์ของเขาดูไม่เด่นชัด และตัวเขาเองเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ไม่เคยให้ความสำคัญกับ “การขายชื่อ” ตนเอง

ในฐานะของ “บิดาแห่งเศรษฐกิจทุนนิยม” นั้น สามารถอธิบายได้จากจำนวน และประเภทธุรกิจที่เขาก่อตั้งราว 500 บริษัทแทบทุกบริษัทยังดำเนินกิจการมาจนทุกวันนี้ ยกตัวอย่าง ธนาคาร

ไดอิชิ ตลาดหลักทรัพย์โตเกียว หอการค้าโตเกียว บริษัทกระดาษโอจิ บริษัทเดินเรือญี่ปุ่น โรงแรมอิมพีเรียล โรงแรมเบียร์ซัปโปโร บริษัทไฟฟ้าโตเกียว ฯลฯ แม้เขาจะเป็นผู้ก่อตั้ง หรือผู้ร่วมก่อตั้ง แต่ก็ไม่ได้ใช้ชื่อตระกูล “ชิบุซาว่า” เหมือนตระกูลคอบี (ไซบัทสึ) ใหญ่ ๆ ในเวลานั้น และไม่ได้ส่งลูกหลานเข้าไปรับทอดกิจการด้วย

สิ่งที่ชิบุซาว่าให้ความสำคัญ นอกเหนือไปจากการประกอบธุรกิจคือ “กิจกรรมทางสังคม” ต่าง ๆ โรงพยาบาลจิตเวช สภากาชาดญี่ปุ่น โรงพยาบาลเลโระกะ สถาบันวิจัย และโรงพยาบาลริเก็ง สถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้า สถานดูแลคนพิการ ฯลฯ เขาระดมกำลังทรัพย์ทั้งส่วนตัว และจากสาธารณะ อีกทั้งยังเข้าไปรับหน้าที่บริหารกิจการที่ไม่ทำกำไรเหล่านี้ด้วยตนเอง จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ทั้งนี้จากปรัชญาหลักในการดำเนินชีวิตของเขายึดมั่นใน “**ความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ และคุณธรรม**”

ชิบุซาว่าย้ำเสมอว่า “กำไรเพียงอย่างเดียว” หรือแนวคิดการบริหารที่เน้นว่า “ขอให้ทำกำไรก็พอ” นั้นไม่ใช่หัวใจหลักของ “ระบบทุนนิยม” เศรษฐกิจทุนนิยมที่จะอยู่ได้ยาวนาน จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อ “ผลประโยชน์ของส่วนรวม” “เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม ประคองให้ผู้ที่อ่อนแออยู่รอดได้ด้วย” และในชีวิตจริงเกือบตลอด 91 ปีของเขาที่ยึดมั่นในหลักการนี้มาโดยตลอด

▲ Shibusawa Eiichi (แควหน้าคนที่สองจากขวามือ ภาพจาก Mitsui Public Relations Committee)

ชิบุซาว่า เออิชิ เกิดเมื่อปี 1840 ในตระกูลซาวานาที่ค่อนข้างมั่งคั่งในหมู่บ้านจิอาโรอิจิม่า (อำเภอฟุกะยะ จังหวัดไซตามะในปัจจุบัน) ครอบครัวเขาไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ เหมือนซาวานามั่งคั่งรายอื่น แคมที่ดินแถบนั้นยังใช้ปลูกข้าวเป็นส่วยส่งให้ชนชั้นนักรบผู้ปกครองเมืองไม่ได้ พ่อของเขาจึงต้องปลูกต้นคราม (อัย) นำมาตากแห้งปั้นเป็นครามแห้ง และออกซื้อขายครามทำรายได้แทน จากไหวพริบทางการค้า และความขยันหมั่นเพียร ทำให้พ่อ และตัวเขาที่ได้รับถ่ายทอดความรู้ด้านการค้าสามารถทำรายได้มากมาย และแม้ตำบลจิอาโรอิจิม่า จะทำนาผลิตข้าวไม่ได้ แต่ก็ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ อยู่บนเส้นทางนากาเสนาโด ที่เชื่อมระหว่างเกียวโตกับเอโดะ เป็นศูนย์รวมของข้อมูลข่าวสาร เด็ก ๆ ที่นี่จึงได้ เรียนอ่านเขียนปรัชญาขงจื้อ อ่านหนังสือใหม่ ๆ จากตะวันตก ติดตามความเปลี่ยนแปลง ของประเทศที่กำลังสั่นคลอนจากอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกอย่างใกล้ชิด

ราวปี 1863 เมื่อชิบุซาว่าโตเป็นหนุ่มเต็มที เขากับญาติ ๆ และเพื่อน ๆ ในหมู่บ้านได้พากันก่อตั้งสมาคมเพื่อโค่นอำนาจรัฐ ภายใต้การปกครองของตระกูลโทกุกาว่า และเดเมียวต่าง ๆ ที่กดขี่เรียกส่วยจากชาวไร่ชาวนา วิธีแรกที่เขาเลือกคือ การเตรียมเผาบ้านเรือนพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาเปิดกิจการในโยโกฮาม่า เพื่อให้ขุนนางนักรบญี่ปุ่นอยู่ในสภาพลำบาก แต่โชคดีที่เขาไหวตัวก่อนว่า ลำพังดาบและปืนที่เขาซื้อสะสมไว้ ไม่สามารถทำอะไรกับกำลังพลจากตะวันตกได้ และหากพลาดพลั้ง ยังจะทำให้ญี่ปุ่นเสียเอกราชให้กับประเทศเหล่านั้นอีกด้วย ชิบุซาว่า จึงทิ้งบ้านเกิด และลูกเมียหนีไปเกียวโตหันไปเป็นนักรบในการปกครองของโทกุกาว่า โยชิโนบุ ผู้มองการณ์ไกลว่ารัฐบาลบะกุฟุ ควรปรองดองกับประเทศตะวันตก และพัฒนาประเทศโดยเร็วแทน

ชิบุซาว่า เข้าไปดูแลการเงินให้ โยชิโนบุ จนแข็งแรงแรงภายในเวลาไม่กี่ปี โยชิโนบุ ซึ่งก้าวขึ้นมาเป็นโชกุนคนที่ 15 ของตระกูลโทกุกาว่า จึงเลือกให้เขาช่วยไปในคณะทูตคุมการเงินของคณะไปเยือนฝรั่งเศส และยุโรปในปี 1867 ชิบุซาว่าได้สัมผัสความเจริญ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในมหกรรมแสดงสินค้าที่ปารีส และได้เรียนรู้การระดมทุนจากเอกชน มาดำเนินกิจการรถไฟ การ

▲ Tozukawa Yoshinobu โชกุนคนสุดท้ายของตระกูล Tokugawa (ภาพจากหอสมุดรัฐสภาญี่ปุ่น)

ไปรษณีย์ การไฟฟ้า การพยาบาลรักษาผู้ป่วย ทั้งทหาร และราษฎร เขาจดจำวิธีการเหล่านี้ได้อย่างรวดเร็ว เพราะมีไหวพริบทางการค้ามาแต่เล็ก เขานำวิธีการระดมทุนผ่านตลาดหลักทรัพย์กลับมาสร้างเศรษฐกิจให้โยชิโนบุผู้ถูกรัฐบาลเมจิยึดอำนาจต้องไปเก็บเนื้อเก็บตัวในต่างจังหวัด ไม่นานนักชื่อเสียงของเขาก็เป็นที่รู้จัก ทำให้รัฐบาลเมจิเรียกตัวเขาไปทำงานในกระทรวงการคลังเมื่อปี 1869

ชิบุซาว่า ระดมกำลังข้าราชการที่เคยรับใช้ตระกูลโทกุกาว่า กลับเข้ามาช่วยงานในรัฐบาลเมจิอีกครั้ง เพราะเล็งเห็นว่าคนในรัฐบาลใหม่ที่ลี้ภัยมาจากมณฑลซัทสุม่า และโจชู ไม่มีประสบการณ์ปกครอง ไม่รู้จักการบริหารการคลังพอ เขา และพวกได้ร่วมกันปฏิรูประบบการคลัง ก่อตั้งการไปรษณีย์ การรถไฟ การประปา และสาธารณูปโภคสำคัญ ๆ ของประเทศจนสำเร็จ แต่ในปี 1873 เขาก็ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งข้าราชการระดับสูงของกระทรวงการคลัง ผันตัวไปเป็นเอกชนเริ่มจากการก่อตั้งธนาคารแห่งแรกของญี่ปุ่น แรกเริ่มหลายคนมองว่าเขาต้องการทำกำไรส่วนตัว ชิบุซาว่าไม่ได้โต้เถียงใด ๆ เพียงแต่บอกว่า “เขาไม่ชอบวิธีดำเนินงานแบบข้าราชการที่มักใช้คำสั่งบังคับเอกชนที่แข่งขันกันอย่างเสรีมีคุณธรรมในการบริหาร ก็ทำประโยชน์สร้างประเทศได้”

และนั่นคือจุดเปลี่ยนครั้งใหญ่ในชีวิต “บิดาแห่งระบบทุนนิยมญี่ปุ่น” ของชิบุซาว่า เออิชิ ผลงานของเขาครอบคลุมตั้งแต่การเงินการธนาคาร

สมาพันธ์เศรษฐกิจ สวัสดิการสังคม การแพทย์ พยาบาล การศึกษา วัฒนธรรม และการบันเทิง บั้นปลายชีวิตยังเป็นคณะทูตเอกชนไปเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรป หลังเกษียณตนเองเมื่อปี 1909 และเมื่อญี่ปุ่นเริ่มเพิ่มกำลังทหาร เป็นที่หวาดระแวงของนานาประเทศ เขาได้พยายามโน้มน้าวผู้นำญี่ปุ่นในเวลานั้น ให้เห็นความสำคัญของอเมริกา และจีน เล็งถึงการก่อสงคราม และยังเป็นตัวตั้งตัวตีไปพบประธานาธิบดีวอร์เรน กามาเลียล ฮาร์ดีดิง ของสหรัฐ และเชิญชวนขุนยัดเซน หนึ่งในผู้นำจีนมาเยือนญี่ปุ่น เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี อย่างไรก็ตาม ความพยายามของชิบูซาว่า ก็ถูกกลบด้วยความกระหายสงครามของกองทัพญี่ปุ่นในสนามรบหลายแห่ง

ชีวิตส่วนตัวของชิบูซาว่า อาจจะเป็นเพลย์บอยไม่น้อย มีลูกเมียนับไม่ถ้วนแจกเช่นชายในสมัยเมจิทั่วไป แต่จิตภรรยาคนแรกร่วมบ้านเกิดเดียวกับเขา ก็ช่วยงานด้านสังคมเด็กกำพร้า และคนยากจน จนวาระสุดท้ายของชีวิต คาเนะโกะภรรยาคนต่อมาก็เข้ามาดูงานกาชาดสากล เป็นกำลังระดมเงินบริจาคต่าง ๆ และอีกบทบาทหนึ่งที่เขาลงทุนลงแรงส่วนตัว คือ การสะสมประวัติศาสตร์ ปลายสมัยเอโดะ ต้นสมัยเมจิ ผ่านการตั้งกรรมการชำระประวัติศาสตร์ เปิดโอกาสให้โทกุกว่า โยชิโนบุ โชกุนคนสุดท้ายของตระกูลได้แก้คดีที่เขาถูกมองว่า ทิ้งกองทัพหนีเอาตัวรอดตามล้าพัง ชิบูซาว่ามองว่า “หากโยชิโนบุ ไม่ตกลงคืนอำนาจให้จักรพรรดิเมจิโดยไม่สู้รบแล้ว ญี่ปุ่นในปลายสมัยเอโดะจะถูกเป็นไฟท้ายสุดจะเสียเอกราชให้ประเทศตะวันตก”

อีกสิ่งหนึ่งที่นาบ้านทึกไว้ คือ เมื่อเดือนสิงหาคมปีที่แล้ว ประธานาธิบดีอาร์เมน อาร์ดานี สาร์ คิสเสียน จากอัลมาเนียได้ถือโอกาสมามอบเหรียญที่ระลึกแก่เหลนของชิบูซาว่า เออิจิ หลังเสร็จจากการร่วมพิธีเปิดการแข่งขันโตเกียวโอลิมปิก เพื่อแสดงความขอบคุณที่เมื่อราว 100 ปีที่แล้ว ชิบูซาว่า เคยระดมเงินบริจาคส่งไปช่วยเหลือผู้อพยพชาวอัลมาเนียในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 หนึ่งในเด็กอพยพเหล่านั้นมีนายวันร์บาร์ อาเฟเยน ผู้ก่อตั้งบริษัทผลิตวัคซีนโมเดอร์นาในอเมริการวมอยู่ด้วย

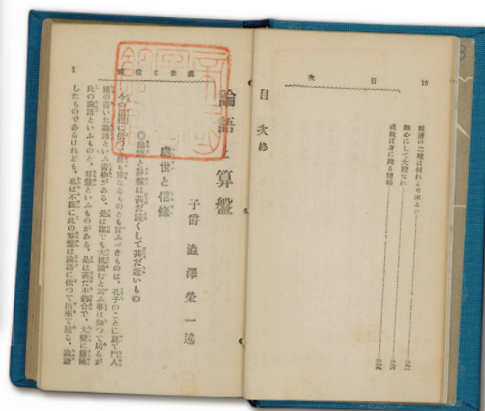
NHK เลือกทำละครซีรีส์นาน 1 ปีเต็ม เกี่ยวกับชิบูซาว่า เออิจิ ในปีที่ผ่านมา ไม่ใช่เพราะเขากำลังจะเป็นสัญลักษณ์ธนบัตรใบละ 10,000 เยนเท่านั้น คาดว่าน่าจะอยากถ่ายทอดให้ผู้ชมตระหนักว่า “เศรษฐกิจทุนนิยมที่ดีไม่ใช้การสร้างความมั่งคั่งต่อคนเพียงหยิบมือ จำเป็นต้องกระจายรายได้ให้กับสังคมไปด้วยพร้อม ๆ กัน หากคนส่วนใหญ่ในสังคมยืนอยู่ไม่ได้ สังคมและประเทศนั้น ๆ ก็ยอมไปไม่รอดถึงทางตัน” เศรษฐกิจญี่ปุ่นที่เติบโตมาอย่างต่อเนื่อง มีชนชั้นกลางรองรับเริ่มเข้าทางตัน ช่องว่างทางรายได้ขยายใหญ่ขึ้น ปรากฏให้เห็นชัดเมื่อเกิดการระบาดของโคโรนาไวรัสใน 2 ปีที่ผ่านมา เด็กนักเรียนจำนวนไม่น้อยต้องหลุดจากระบบการศึกษาขั้นสูง คนหนุ่มคนสาวมีรายได้ต่ำลงไม่สามารถสร้างครัวเรือนของตนเองได้เหมือนรุ่นพ่อรุ่นแม่ พอเจอโรคระบาดก็ตกงานสูญเสียรายได้ในพริบตา

วิชาหักใจเอกชนขนาดใหญ่ ภาครัฐกำลังมองหาแนวทางฟื้นฟูแก้ปัญหา ช่องว่างรายได้ในขณะนี้อยู่ ประชญา “เศรษฐกิจ และคุณธรรมต้องมาด้วยกัน” ของชิบูซาว่า จะช่วยกระตุ้นจิตสำนึกของผู้บริหารได้

มากนักน้อยเพียงใด คงต้องจับตามองกันต่อไป

◀ หนังสือเรื่อง “Rongo To Soroban” (คุณธรรมกับเศรษฐกิจ) ที่ Shibusawa เขียน และตีพิมพ์ในปี 1916 (ภาพจากหอสมุดรัฐสภาญี่ปุ่นเป็นฉบับที่ตีพิมพ์ในปี 1927) ปัจจุบันยังมีการพิมพ์วางขายซ้ำแล้วซ้ำอีก

▲ บ้านเกิดของ Shibusawa ที่จังหวัด Saitama (ไปสำรวจจาก Shibusawa Eiichi Digital Museum)